

نقش وقف در سیستم اقتصادی اسلام

تهیه و تنظیم:

سید جلال رضوی همدانی

سرشناسه : رضوی همدانی، سید جلال، ۱۳۴۵ -
 عنوان و نام پدیدآور : نقش وقف در سیستم اقتصادی اسلام / تهیه و تنظیم سید جلال رضوی همدانی.
 مشخصات نشر : قم: سوم شعبان، ۱۳۹۲.
 مشخصات ظاهری : ۲۲۳ص.
 شابک : ۸۰۰۰۰ ریال ۱ - ۲۶ - ۸۳۷۴ - ۹۶۴ - ۹۷۸
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت : کتابنامه
 موضوع : وقف(قعه) - اسلام و اقتصاد - رشد اقتصادی - جنبه های مذهبی - اسلام
 رده بندی کنگره : BP ۱۳۹۲۲/۱۹۳ ۷ن/ر
 رده بندی دیویی : ۳۷۲/۲۹۷
 شماره کاتالوگ ملی : ۳۱۹۹۵۶۶

انشارات سوم شعبان

تلفن مرکز پخش: ۰۲۵ - ۳۷۷۱۰۹۶۲ - فکس: ۰۲۵ - ۳۷۷۴۱۱۶۳

شناسنامه

نام: نقش وقف در سیستم اقتصادی اسلام

مؤلف: سید جلال رضوی همدانی

ناشر: سوم شعبان

نوبت چاپ: اول، تابستان ۹۲

چاپ: باقری

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

بها: ۸۰۰۰ تومان

شابک: ۱ - ۲۶ - ۸۳۷۴ - ۹۶۴ - ۹۷۸

فهرست مطالب

پیشگفتار:	۱۳
توضیح مطلب:	۱۳
مقدمه	۲۰
سیری در پیشینه تحقیق	۳۱
اهداف اصلی تحقیق	۳۱
اهداف فرعی	۳۱
روش تحقیق	۳۲
فصل اول:	۳۴
مفاهیم و کلیات	۳۴
توضیح و تعریف وقف از دیدگاه لغت و اصطلاح	۳۵
* توضیح و تعریف وقف در لغت	۳۵
* توضیح و تعریف وقف در اصطلاح فقهی	۳۸
* توضیح و تعریف وقف در اصطلاح حقوقی	۴۰
چگونگی تحقق صیغه وقف	۴۲
معنای قصد قربت در وقف	۴۷
بررسی و تفاوت اقوال در وقف به معنای عقود و یا به معنای ایقاعات	۴۹
تفسیر دیدگاه قانون پیرامون لفظ وقف	۵۳
بیان شرایط و چگونگی واقف یا واقفان	۵۴

۸..... نقش وقف در سیستم اقتصادی اسلام

- شرایط موقوف علیه ۵۶
- موقوف علیه موجود باشد ۵۶
- موقوفه علیه مشخص و معین باشد ۵۸
- کسی که بر او وقف می شود شایستگی تملک داشته باشد ۵۹
- بیان شرایط و خصوصیات عین موقوفه ۶۰
- * بیان چهار گانه شرایط وقف ۶۲
- * ولایت بر وقف و موقوفات از دیدگاه شرع و قانون ۶۳
- تفاوت اینک وقف به معنای حکم باشد یا به معنای موضوع، چیست؟ ۶۳
- * تبیین انواع وقف ۶۶
- چگونگی تبدیل به وقف موقوفات ۶۷
- * خلاصه و جمع بندی از فصل اول ۶۸
- فصل دوم: ۷۱
- اهمیت وقف در رونق ۷۱
- اقتصاد اسلامی ۷۱
- نقش وقف در شکوفایی مدیریت اقتصاد اسلامی ۷۲
- * وقف و توسعه ۷۲
- گفتار اول: مطالب اساسی درباره اقتصاد اسلامی ۷۴
- بخش ۱- اسلام دین حیات و زندگی است ۷۵
- بخش ۲- مال و ثروت از دیدگاه اسلام ۷۶
- بخش ۳- اقتصاد اسلامی در مقایسه با دیگر مکتهای اقتصادی ۸۴
- گفتار دوم: نظام اقتصادی اسلام ۸۶
- بخش ۱- تفاوت مکتب اقتصادی و علم اقتصاد ۸۶

نقش وقف در سیستم اقتصادی اسلام..... ۹۰

بخش ۲- وظیفه و کار اصلی محقق در مکتب اقتصادی اسلام، کشف است ۸۹

بخش ۳- اسلام و علم اقتصاد..... ۹۰

گفتار سوم: اهداف اقتصادی اسلامی..... ۹۲

بخش ۱- هدف اولی (یا اصلی)..... ۹۲

بخش ۲- هدفهای فرعی و ثانوی..... ۹۵

۱- حاکمیت سیاسی اسلام..... ۹۶

۲- تحکیم ارزشهای معنوی و اخلاقی..... ۹۷

یادآوری دو نکته..... ۹۸

۳- برپایی عدالت اجتماعی..... ۹۸

۴- استقلال اقتصادی..... ۱۰۰

۵- توسعه و رشد..... ۱۰۱

زفاه و آسایش عمومی..... ۱۰۳

گفتار چهارم: چگونگی تأثیر وقف در تحقق اهداف اقتصادی..... ۱۰۵

بخش ۱- چگونگی تأثیر گذاری وقف در تحقق آرمانهای اقتصادی..... ۱۰۵

بخش ۲- چگونگی تأثیر وقف در تحقق دیگر اهداف اقتصاد اسلامی..... ۱۱۰

الف: تأثیر وقف بر استقلال اقتصادی (و سیاسی) و رشد و توسعه..... ۱۱۰

ب- تأثیر اقتصادی وقف بر تحقق عدالت اجتماعی و رفاه جامعه..... ۱۱۴

نقش وقف در پیشرفت اعتماد..... ۱۱۶

خلاصه فصل دوم..... ۱۱۹

فصل سوم:..... ۱۲۱

نقش وقف نقدینگی..... ۱۲۱

در محور توسعه اقتصاد اسلامی..... ۱۲۱

۱۰..... نقش وقف در سیستم اقتصادی اسلام

گفتار اول: پیرامون پول	۱۲۲
چگونگی وقف پول از دیدگاه تشیع	۱۲۲
دیدگاه مذاهب چهار گانه اهل سنت پیرامون وقف پول	۱۲۵
مذهب حنابله	۱۲۵
مذهب شافعیه	۱۲۸
مذهب حنفیه	۱۳۰
مذهب مالکیه	۱۳۴
ادله‌ی صحت وقف پول	۱۳۷
بیان ادله صحت وقف پول	۱۴۰
اولین دلیل در تأیید صحت وقف پول	۱۴۰
دومین دلیل در تأیید صحت وقف پول	۱۴۱
سومین دلیل در تأیید صحت وقف پول	۱۴۲
چهارمین دلیل در تأیید صحت وقف پول	۱۴۵
پنجمین دلیل در تأیید صحت وقف پول	۱۴۶
اقوال فقهای شیعه پیرامون وقف پول	۱۴۷
ادله‌ی بطلان وقف پول و پاسخ بر رد آن	۱۵۰
اولین دلیل جهت بطلان وقف پول و جوابی در مردود شمردن ادله	۱۵۰
دومین دلیل بر بطلان وقف پول و جواب بر رد آن	۱۵۲
سومین دلیل مبنی بر بطلان وقف پول و جواب بر رد آن	۱۵۶
چهارمین دلیل مبنی بر بطلان وقف پول و نقد این دلیل	۱۶۸
پنجمین دلیل مبنی بر بطلان وقف پول و نیز نقد این دلیل	۱۷۱
نقش بانک وقف پول در رشد اقتصاد	۱۷۴

نقش وقف در سیستم اقتصادی اسلام.....	۱۱
طرح راهکار پیشرفت اقتصاد مبتنی بر وقف	۱۷۹
الف) راه اندازی صندوق وقف قرض الحسنه.....	۱۷۹
تعریف صندوق وقف قرض الحسنه خاص.....	۱۸۲
الف) صندوق وقف قرض الحسنه درمان:.....	۱۸۲
ب. صندوق وقف قرض الحسنه ازدواج:.....	۱۸۳
ج. صندوق وقف قرض الحسنه کارکنان:.....	۱۸۳
صندوق وقف قرض الحسنه عام.....	۱۸۴
گفتار دوم: پیرامون سهام.....	۱۸۶
وقف سهام شرکت:.....	۱۸۶
عین موقوفه از نظر حقوق دانان:.....	۱۸۷
نتیجه گیری:.....	۱۹۳
آثار و چگونگی وقف سهام.....	۱۹۴
اوراق بهادار، اسناد قرضه.....	۱۹۶
گفتار سوم: پیرامون سرمایه.....	۱۹۸
فراهم نمودن زمینه‌ی سرمایه‌گذاری و توسعه‌ی مالی در وقف.....	۱۹۸
تلاشهای بانک در زمینه‌ی سرمایه‌گذاری مستقیم در اوقاف.....	۲۰۰
الف) مشارکت در طرحهای سرمایه‌گذاری.....	۲۰۰
ب) طرح تفکیک و آماده‌سازی زمینهای مسکونی.....	۲۰۱
ج) طرح راه اندازی مجتمع‌های تجاری وقفی.....	۲۰۲
د) پشتیبانی و کمک بانک به طرحهای وقفی از اعتبار کمکهای ویژه.....	۲۰۲
روش‌های جدید سرمایه‌گذاری بر اساس عقود اسلامی.....	۲۰۴
الف) روش مضاربه و مشارکت.....	۲۰۴

۱۲..... نقش وقف در سیستم اقتصادی اسلام

ب) مشارکت صنعتی یا عقد استصناع ۲۰۵

ج) مشارکت به شرط تملیک ۲۰۶

د) اجاره متناقصه (یا اجاره به شرط تملیک) ۲۰۶

ه) مشارکت متناقصه ۲۰۷

نتیجه گیری و آینده وقف ۲۰۷

خلاصه فصل: ۲۱۰

www.ketab.ir

پیشگفتار:

پر واضح است که سنت نیکوی وقف یک مفهوم ارزش مدار با مقیاس عقلانی و فطری است که مطابق با اصل کرامت بشری با پیشینه ای به پهنای خلقت ازسوی خدای سبحان به همگان ابلاغ گردیده است. و این به آن معناست که وقف و امور خیریه مختص به دین و مذهب و یا کشور و جامعه خاصی نیست بلکه مسئله وقف از اهم مسائل جوامع موجود در جهان و در اطلس همه ادیان دیده می شود حتی در میان مکاتیب شبه آئین های وحیانی و نیز قومیت ها و ملت های مختلف جهان درهنگامی وقف به مانند سنت های رایج وجود داشته و مشهور و شناخته شده است.

عاطفه و مهرورزی، دگرگرایی و نوع درستی در جهان امروز و دنیای موجود همه سراسر برگرفته از نشاط و برکات همین چهارموی نهفته در فطرت و معرفت بشری است. اما واقعیتی که ما باید بدانیم این که سنت وقف در دین مبین اسلام و در میان مسلمانان به ویژه پیروان مکتب اهل بیت عصمت و عهات علیهم السلام با انگیزه‌ی هدف محور، و حقیقتی تکامل یافته در شعاع انوار تابناک ثقلین می باشد که این همراهی و تعامل در دنیا و آخرت بسیار موثر و در ساز و کار، ره یافت موقوفات برای سعادت انسان چشمگیر است.

توضیح مطلب:

به اذعان کارشناسان و تحقیقات موجود همگان می دانیم وقف از جمله مسائلی است که در تعالیم اسلام به رغم ظرفیت بالای آن و نقش کاربردی آن

در ابعاد گوناگون مثل اقتصاد، فرهنگ، اجتماع و توسعه ی علم و فناوری غیرقابل انکار است اما با کمال تأسف باید گفت اهمیت وقف نسبت به سایر مفاهیم ارزشی دیگر اسلام کمتر مورد توجه قرار گرفته است و نیز منتقدانه اشاره کنم حتی پژوهشگران و محققان از نقش تمدن ساز وقف کمی غافل مانده اند و آنچنان که باید تمام زوایا و ابعاد و آثار آن مطابق با نیاز هر عصر با شرایط زمان و مکان از طرف ایشان مورد بررسی و کنکاش و تحقیق قرار بگیرد. صد افسوس که قرار نگرفته است.

آنچه واضح و مسلم است فقط اندکی در باب فقه به اصل و حقیقت آن اشاره گردیده است اما هنوز تحقیقات روشن و کامل و جامعی از احوال و نظریات موجود در مبانی فقهی و حقوقی جهت معرفی وقف کارآمد و چگونگی بهره وری بهینه از آن انجام نگرفته است.

توسعه تمدن عظیم اسلامی در تاریخ گذشته موهون تلاش های حوزه های متعدد فکری، قانون گذاری و اجرایی بوده است که در عصر و شرایط کنونی نیز برای اجرای اقتصاد مقاومتی برگرفته از فرهنگ وقف قابل تکرار است. به گواه دوست و دشمن آنچه تمدن کهن اسلامی را از سایر تمدن های تاریخ بشر برتر نشان می دهد پیشرفت و تحول همه جانبه برگرفته از فرهنگ اصیل اسلام ناب محمدی ﷺ است که در صفحات اوراق کتاب تاریخ اسلام این تفاوت آشکار، قابل ادراک بوده و از چشم منصفان دورنمانده است. این در حالی است که باید بپذیریم دین و دینداری بدون کمترین مغایرتی در تزامن با رفاه و تمکین مالی و پیشرفت جوامع بشری نیست. باید این واقعیت را قبول کنیم که نه این که دینداری تمدن اسلامی هیچ تقابلی با توسعه اقتصادی، تکامل دانش، تعالی هنر و

بسط تفکر و اندیشه نداشته است بلکه زلال فرهنگ دین مبنای تمامی حرکت های فکری و علمی و راهکارهای توسعه و عدالت و رفاه و اقدامات ضد تبعیض بشری را در شناسنامه خود چون برگ زرینی به یادگار دارد.

مقطعی که ما در آن به سر می بریم برای فتح قله های مادی و معنوی لاجرم به بازنگری از میراث گذشته ای خود نیازمند و نسبت به هر زمان دیگر محتاج تریم. موضوع توسعه اقتصادی همراه با الگوی مصرف صحیح در جوامع اسلامی و ایجاد دانش ساختار نوین بر اساس الگوی سبک زندگی اسلامی بسیار حساس و مهم است این مهار باید جدا از الگوهای تقلیدی و نمونه برداری شده از اجتماعات و جوامع دیگر جهان باشد حفظ دستاوردهای موقوفات اقتصادی نیز بر این اساس اهمیت دارد. در ظهور و بروز دچار افراط و تفریط نگردد ما آموخته ایم هر حرکتی که با روح و مبانی اسلامی مغایرت داشته باشد جز سرنوشتی شوم نتیجه ای نخواهد داشت.

تاریخ ۲۰۰ ساله گذشته نشان می دهد ما برای جبران کوتاهی ها متأسفانه به فرهنگ وارداتی متوسل گشته ایم که بی پرده باید بگویم سبک دچار اشتباه و خطا شدیم. برنامه ریزان و مدیریت های طراحی توسعه مالی در جوامع اسلامی باید این حقیقت را بیابند که توسعه اقتصادی به طور عموم و عنصر اقتصاد مقاومتی به عنوان الگویی از سبک زندگی اسلامی به طور خاص با غنای برگرفته از فقه و حقوق اسلامی میسر است با شناخت از قوانین وقف در برنامه های مدون موسسات اقتصادی و منظومه سیستم مالی اسلام جهت بهره وری از موقوفات مالی و توسعه چرخش گرا و نیز تولید و مصرف باید گامی سرنوشت ساز برداشت.

متأسفانه در دوران ستم‌شاهی، خروش جویبار رود متعفن فکری و فرهنگی و اندیشه اقتصادی مجریان با سرپیچی و عصیان آمیخته گشت و با پشت کردن و مخالفت با فرهنگ اصیل اسلامی خود موجب شد تا پیامدهای شوم رشوه، ربا، احتکار و در یک کلام وازدگی اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اسارت را به ارمغان آورد. سوغات فرهنگ غرب و انحصار فعالیت‌های اقتصادی به دست یهود صهیونیسم انفجار شبیخون فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در کشورهای اسلامی بود که البته جلوی پیشرفت در بنیادهای دینی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی را از مسلمانان باز ستاند و جوامع اسلامی را به مخاطره انداخته‌اند تا زمینه استعمال و وابستگی را برای مدتی طولانی مهیا سازد.

توسعه اقتصادی کشورهای اسلامی باید از فرهنگ دین و اسلام ناب محمدی قوام یافته و ساخته شود تا هرچه زودتر شاهد مدینه فاضله به گسترش همه بلاد اسلامی باشیم. توسعه اقتصاد و اهداف کلان آن بدون شناخت بنیان‌های اجتماعی، فرهنگی و دینی هرگز میسر نیست.

راستی موانع اصلی پیشرفت اقتصادی جوامع اسلامی را از کدام بخش از نهاد های سازمان یافته در تفکرات جامعه باید جستجو کرد؟

یکی از آموزه های ماندگار از حکومت نبوی و حکومت علوی آموزش و ترویج و فراگیر نمودن سنت فرهنگ وقف است.

بی‌شک اگر به طور همه جانبه منشور اهمیت داده شود و اهمیت این سیاست گذاری اسلامی مبرهن گردد سهم عمده‌ای در تحول ساختار اقتصادی کشورهای اسلامی و پیشرفت فرهنگ و علم را شاهد خواهیم بود.

نظام برنامه محور، وقف از گستردگی و تنوعی عظیم برخوردار است که شاید تولید، عرضه، تقاضا و اقتصاد کارآمد را نمونه‌ای از آن گستردگی باید دانست. الحق یکی از عوامل مهم رونق و شکوفایی جامعه دین محور تجلی روحیه انفاق، ایثار، نیکوکاری، فداکاری و مهرورزی از همین چشمه پر فیض فرهنگ وقف نشأت گرفته است. علت انتخاب موضوع نقش وقف در سیستم اقتصاد و ضرورت بحث آن در این کتاب براین اساس استوار است امروز با شناخت از وضعیت نا به سامان اوضاع جهانی و بحران‌های درونی و بیرونی با ابغاد گوناگون این صدای زلال از فطرت اسلام و عامل نجات ملت‌های عالم که منشور اخلاق صلح و دوستی، آزادی و معنویت و حفظ نظام خانواده را فریاد می‌کشد. توانایی جوابگویی مثبت بر همه کمبودها و نیازمندی‌ها را دارد.

تردید نداریم که دشمنان جوامع اسلامی با ایجاد شبکه سرمایه داری به دنبال تحریم اقتصادی و به ذلت کشیدن ارزش‌ها هستند این در حالی است که تعالیم غنابخش اسلام پیشگیری و درمان آن را در واژهای کلیدی مانند فرهنگ سرنوشت ساز وقف قرار داده است. آسیب شناسی و شناسایی فرصت‌ها و کنکاش در خصوص فرهنگ تمدن ساز الگوهای دینی برای پایداری در مقابل دشمنان امری ضروری و اجتناب ناپذیر است.

تشکیل صندوق بزرگ موقوفه مالی، راه اندازی شبکه وسیع صندوق عمران و توسعه جهت حفظ ارزش موقوفات ایجاد کمپانی‌های سرمایه گذاری از طریق سهام بورس و اوراق بهادار توجه به نقش اقتصاد در شاکله‌ی حکومت اسلامی و اجرای صدها طرح عمرانی، تولیدی، درمانی، فرهنگی، خدماتی، علمی، معنوی، ورزشی و زیر ساخت‌های اقتصادی نوین از سنت وقف قابل بهره برداری است

که در تاریخ موقوفات ملت ها از آغاز تا کنون به صورت تحلیلی و دقیق مورد بررسی قرار گیرد.

آنگاه این حقیقت معلوم می شود که وقف موتور محرکه یک اقتصاد مقاوم، با ثبات، برگرفته از روح اسلام و به دور از اقتصاد بیمار تمدن های موجود است.

باید بدانیم حوزه علمیه هزار ساله نجف اشرف را موقوفات قبل از وجوهای در چتر حمایت خود قراردادده بودند.

باید بدانیم چه عالمان و دانشمندان سترگ و بزرگی از رهگذر همین موقوفات به مقام های بلند علمی نائل آمدند و چه خدماتی در پیشرفت فرهنگ و جامعه بشری انجام دادند.

باید بدانیم از رهگذر وقف نیازهای روز مثل صنعت و آموزش، هنر و معنویت کاملاً اجابت شده است.

باید بدانیم علی رغم این همه حضور چشمگیر تأثیرات وقف در عرصه های مختلف در مقاطعی از تاریخ مورد غفلت و فراموشی قرار گرفته و به آن صرفاً به یک سنت متروک و طفیلی نگاه شده است.

اینجانب در این تلاش مختصر به عنوان گامی اندک به مدد الهی سعی نموده ام تا با نقل فرصت ها و آسیب ها و ذکر عوامل موثر در چالش ها و رفع موانع و همچنین اشاره به نتایج عالی وقف قلم به دست بگیریم و با حروف محدود الفبای فارسی این مفهوم بی نهایت ارزشی را تبیین، تحلیل و روش شناسی علمی نمایم. اما اذعان می نمایم با وجود حضور پنج ساله در سازمان اوقاف و امور

خیریه و آشنایی نزدیک با خدمات و تحولات عظیم به وجود آمده هنوز هم که هنوز است گرد و غبار غربت بر جبین وقف ازسوی نخبگان علمی کاملاً مشهود است و باید یک حرکت عمومی با محوریت فرهیخته‌گان در این باره به وجود آید تا در جنبه‌های علمی و کاربردی از این فرهنگ غنی که از ظرفیت بسیار بالا برخوردار است جامعه بهره‌مند گردد. انشاءالله.

www.ketab.ir